

Проф. д-р ик. н. Пано Лулански

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ КОМПЛЕКСНОТО ОЦЕНЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА ИКОНОМИЧЕСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Идентифицирани и анализирани са основни страни на качеството на научните икономически изследвания. Направен е опит за очертаване на възможни насоки за усъвършенстване на комплексното им оценяване. Постигането на тази цел предполага решаването на следните задачи: обобщаване на главното в природата и механизма на оценяване; оценяване на съдържателната страна на изследването; оценяване на релацията "анализ-резултати" на изследователския процес; анализ на формирани традиционни отрицателни черти на научното търсене.

JEL: Z00; A31

Оценяването на качеството на научното изследване, в т. ч. и на икономическото, е задача със стратегически характер. Процесът на оценяването съдържа вътрешноприсъщи елементи и намира своя завършен вид в рецензията. Обобщенията в нея са израз на оценяване на две страни на изследването: съдържателен аспект и релацията "извършен анализ-получени резултати". Първата обхваща одит на съдържанието, характеристика на анализа и на формата на изказа. Втората е свързана с иновацията в научния продукт (генерирания принос): нови идеи, теории, методики и др.

Съществени черти на процеса на оценяването са и механизмите за идентифициране на приносите и на степента на преодоляване от изследователя на редица традиционни отрицателни черти на научното търсене.

Комплексното оценяване на качеството на научното изследване е сложен и труден за решаване въпрос. Изчислената оценка е израз както на чертите на представеното изследване, така и на използваната измерително-оценъчна система от показатели, критерии и процедури. През последните години сме свидетели все повече на тиражирането на елементарни в идеен, познавателен и приложен аспект разработки по препоръка на рецензенти, които не си дават сметка за индуцираната с тяхно участие инфлация в научното пространство. Поради това не е учудващо, че констатираме едновременно успешно развитие на икономическото знание и неблагоприятия в стопанството при тяхното използване.

Естествено е да се зададе въпросът в кого е причината: в ниското качество на предлаганите изследвания и неадекватната на него висока оценка на одиторите, в некомпетентността на рецензентите, в ниския размер и обхват на прилагане на изследователските идеи или в нещо друго? Би било наивно да се мисли, че отговорът на посочените въпроси може да е еднозначен. Нещо повече, не може някъде постоянно да се "къса веригата" и

това да се смята за нормално. Очевидно има място за притеснение и една от решаващите фигури за неговото елиминиране е строгостта в поведението на рецензента. Ето защо подборът, моралът, заплащането за рецензиране, контролът са все въпроси, които, докато не се решат задоволително, няма да доведат до позитивни последствия в приложното поле на икономическото знание.

Постановка на въпроса

Оценяването на всяко изследване е процес на внимателно и прецизно съпоставяне на фактическите и референтните стойности на научния продукт и обобщаване на финална оценка – безусловно положителна, положителна с предложения за конструктивни изменения или отрицателна. Несполуките в научното дирене са реалност, която не трябва да се драматизира излишно. Много са факторните детерминанти на това явление и всеки уважаващ себе си автор би трябвало смирено и по достойнство да приеме присъдата на рецензента. Това може да се извърши само ако тя е справедлива, достатъчно убедителна и с акцент върху възможностите за изправяне на несполуките при бъдещи изследвания. В същото време коригиращо влияние имат не само съдържанието на рецензията, но и нейният тон. Последното може да “нарани” много повече изследователя, ако не е избрана необходимата балансирана тоналност, ако в разработката се търси непременно само негативното, а се пропуска положителното, ако тонът е деконструктивен, преднамерен и следователно унищожителен.

Не е полезна и другата крайност - под завоалирана форма да се изтъкват несъществуващи позитивни страни и по този начин да се лансира посредствеността. С това не се помага нито на изследователя, нито на науката, а най-малко на практиката. Напротив, вреди се повече, отколкото, ако се приложат критериите на сериозното оценяване и се тиражират изследвания, които обогатяват съвременното знание и подпомагат стопанското и социалното развитие.

Рецензията е активната институционализирана форма за осъществяване на оценяването. Тя е вид творчество - репрезентативно писмено оценяване на съдържанието и качествата на изследователския труд.¹ В композиционно отношение тя съдържа следните елементи:

- библиографски данни за представената разработка;
- кратка информация за предмета и съдържанието на изследването;
- рефериране и интерпретиране на основни положения на труда (значимост на предмета на изследването, целите, методологията, структурата и логическата последователност, стил на изложение, идеи, тези, твърдения, препоръки и др.);

¹ Вж. Кършакова, Р. Научна комуникаци. Русе, РУ “Ангел Кънчев”, 2004, с. 48.

Възможности за усъвършенстване комплексното оценяване на качеството...

- -коментар и оценка на научните приноси;
- -обобщаване и систематизиране на оценъчните твърдения: положителни и отрицателни страни на представеното изследване;

- -окончателно заключение с препоръка за бъдещето на ръкописа.

В обобщен вид пригодността на всяко научно изследване се доказва с оценяване на неговата съдържателна страна и на комплексната релация "извършен анализ - постигнати резултати".

Оценяване на съдържателната страна на изследването

Всяко изследване се композира от вътрешноприсъщите реквизити - съдържание, анализ и стил. На тази основа се формулират и отделните страни на неговото оценяване - *текстови елементи на изследването, характер на анализа и форма на изказа*. Това са и страните, които са предмет на експертното оценяване от рецензентите (табл. 1).

Таблица 1

Страни на оценяването

Предмет	Оценъчни критерии
I. ТЕКСТОВИ ЕЛЕМЕНТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	
1. Заглавие	1. Тясно и съдържателно формулирано. 2. Съдържащо в синтезиран вид предмета на изследването или елементи на подхода, метода и основния резултат.
2. Увод	1. Мотиви за организиране на изследването. 2. Актуалност и значение на изследвания проблем. 3. Прецизност в дефинираните: цел, предмет, обект и хипотеза/и/ а изследването. Възприети методи на изследване, отговарящи на поставената цел. 4. Наличие на уточняващи параметри на изследването - научни уговорки, възприет ракурс, използван понятиен апарат, информационно осигуряване и др.
3. Изложение	1. Извършен обзор на подобни изследвания от други автори – състояние на проблема. 2. Описание на проведения експеримент. 3. Представяне и обсъждане на резултатите от експеримента, на индуцираните проблеми и верификация на хипотезата/ите/.

4. Заключение	1. Начин на обобщаване на основните резултати. 2. Наличие на основни препоръки за решаване на генерираните проблеми. 3. Възможности за продължаване на изследването.
7. Допълнителни реквизити	1. Благодарности 2. Библиография – минимален брой публикации (само цитирани в изследването!)
II. ХАРАКТЕРИСТИКА НА АНАЛИЗА	
1. Идентифициране на проблема и изграждане на методически експеримент	1. Начин на поставяне, разпознаване, уточняване и систематизиране на проблема. 2. Постиганата адекватност между формулирането на предмета, целите, задачите, методите и хипотезите на изследването, от една страна, и дефинирания за решаване на проблема, от друга.
2. Литературни източници и практика	1. Степен на познаване на научната област на проблема. 2. Степен на познаване на практическата страна на проблема. 3. Пълнота в систематизирането и описанието на същностните тези и заемане на аргументирана позиция, отстраняване на грешки и противоречия в предходните изследвания.
3. Самостоятелно проведено изследване	1. Генерирани нови знания. 2. Генерирани нови потвърдителни факти. 3. Създаване на методика/и/. 4. Създаване на модели, концепции, обобщени препоръки и др.
4. Интерпретиране на получените резултати	1. Пълнота на обхват и прецизност във формулирането. 2. Значимост на резултатите. 3. Приложимост на резултатите - обхват на потребителите.
III. ФОРМА НА ИЗКАЗА	
1. Изказ	1. Образност на използваните средства. 2. Колоритност и убедителност на научния изказ. 3. Краткост и пълнота на изложението.
2. Описание	1. Степен на деловитост, критичност и строгост в описанията на явления и процеси. 2. Последователност на изложението. 3. Степен на придържане към изходните постановки.

Във връзка с експертното оценяване трябва да се потърсят отговори на редица принципни въпроси.

Първият се отнася до² конвергенцията и дивергенцията в творческия труд на изследователя.

Конвергенцията характеризира възможността за изследване едновременно и последователно на обекти в няколко направления, разрези, аспекти и др. Колкото по-широко е отворена страницата на анализа, толкова повече информация може да се използва, респ. колкото по-всеобхватно е изследван процесът, толкова по-точна и пространствена е информацията за него. Разрезите на анализа са разнообразни:

- *Организационно-типологичен* аспект - анализ на вида и типа на явлениято, на групата, класа от аналогични явления и на формите на неговата организация. Например уменията като елемент от способностите на работната сила се типологизират като професионални, личностни, лидерски и контекстуални (да се действа успешно в различна среда). Формите на организация на акумулирането на съответните умения са разнообразни: учене, чиракуване, практикуване, повишаване на квалификацията, преквалификация и др.

- *Структурно-морфологичен* аспект - анализ на формата на обекта и нейните съставни елементи. Например множествената интелигентност като био-психологичен потенциал на работната сила приема лингвистична, логико-математическа, музикална, телесно-кинестетична, пространствена, интерперсонална и интраперсонална форма. Всяка от тези форми се изгражда от съставни елементи: например лингвистичната - от способност да се учи чужд език, да се използва езикът, чувствителност към говоримия и писмения език и др.

- *Функционален аспект* - анализ на поведението на обекта - неговите вътрешни и външни взаимодействия.

- *Есенциален аспект* - анализ на същественото и феноменологично-запомнящото се от обекта (конкретните му черти), единичното в групата и индивидуалното в явлениято. Например посоченият аспект за пазара на услугите се характеризира с редица феноменални черти - липса на склад, неопределеност на резултата, висока степен на диференциация на услугата и др.; единичното за здравно-възстановителния пазар е неизключване и несъперничество в общественото здравеопазване, а индивидуалното при услугата по почистване на улиците или осигуряване на отбраната на страната е неделимост на ефекта.

- *Генетичен аспект* - анализ на онто и филогенни страни: зараждане, развитие, трансформиране, адаптация и др. Например виртуалното предприятие се заражда в "организациите на кръстопът" след средата на миналия век и намира израз в използването от него на Интернет-базираните

² Вж. *Майданов, А.* Процес на научно творчество. Москва, Наука, 1983, с. 14-15, 20-31, 58-59, 99.

технологии, за да представи себе си и своята продукция. Първата вълна на развитие на процеса ("отказване от правилата") е възникването на електронна търговия, втората ("трансформиране на организацията") - извършване на електронно управление на бизнеса и третата (същинската виртуална организация) - виртуална работа чрез електронно управление 24 часа в денонощието и 7 дни в седмицата.

• *Вътрешен и външен* аспект - изследване на явлението с обхващане на неговите вътрешни и външни свойства.

Дивергенцията се отнася до изучаване, свързано с формите на различие, с наличните отклонения, с извеждането на идиографичното в явлението и начина на неговото изследване - несъвършени решения, различните използвани подходи, различните работни хипотези, несходните една с друга супертеоретични основания и др. Дивергенцията се свързва преди всичко с вариацията в подходите за изследване и чертите на дадено явление.

Идентифицирането на приносите на всяко изследване е типичен пример за дивергенция.

Вторият момент се отнася до степените на генериране, кумулация, елиминирание и неогенезис.

Творческият процес като средство за търсене на истината е едновременно борба между нея и неистината, между по-малко вярното и по-вярното съждение. В него се извършват редица *взаимно свързани процеси*:

- Създава се ново знание - процес на генериране.
- Кумулира се създаденото знание - то се натрупва, независимо дали е с положително (истинно), или отрицателно (неистинно) значение.
- Знанието се елиминира постоянно, независимо дали е с положително (истинно), или отрицателно (неистинно) значение.

Неогенезисът обхваща всички посочени страни в цялост и гарантира опровергаване и елиминирание на знания, прекратяване на тяхната кумулация (ако въпросът е решен), отхвърляне на решения без евристична стойност и др. По такъв начин възникват нови направления за формулиране на идеи и решения.

Творческият процес, имайки конструктивна страна, е в същото време и *деконструктивен* - обществото се освобождава от невярното знание, от знанието, пропито с идеологически фрагменти, елиминират се решения без евристична стойност, кумулират се истинни знания, които са мотор на прогреса.

Това е същинският кръгооборот на научното знание, който не бива да убягва от ползрението на рецензента.

Третият момент е свързан с оценяването на авторовите решения на различните равнища на изследователския процес.

Евристичното му равнище се изгражда от следните елементи-реквизити:

- точното определяне на целта на изследването;
- коректното дефиниране на проблема и формулиране на темата;

Възможности за усъвършенстване комплексното оценяване на качеството...

- събирането на достатъчни изходни данни за осмисляне на проблема;
- избора на подходящи средства и методи за анализ;
- сполучливото дефиниране на хипотезите на анализа.

Това равнище е свързано с лабораторията за провеждането на изследването, с неговата методична и функционална ориентация. Евристичното равнище е изходната база на всеки творчески процес.

Кумулативното равнище е свързано със създаването на конкретното знание. То може да се оценява на три последователни етапа:

- *Етап на подготовката* на изходния материал: изследване на теории (познавателна информация), обекти, проблемни ситуации, релевантни положения (класификации, хипотези, систематизации и др.). Този етап е свързан със създаване на оперативния материал на изследването - решение на важния и изходен въпрос за състоянието на проблема.

- *Етап на създаване на допълнителни инструменти* за анализ - методики, методи, концепции, програми и др.

- *Етап на създаването на продукта* на анализа: начален - събиране на съществуващи или обобщаване на нови факти; промеждутъчен - формулиране на хипотези и осигуряване на условия за тяхното доказване, и краен - верифициране на хипотезите - създаване на нови теории, нови методи, потвърдителни факти, препоръки за усъвършенстване на процеси и др.

Чрез тези етапи (както въобще чрез научно-творческия процес) знанието се развива в следната най-обща последователност:

- откриване на нови, необяснени до момента съществуващи факти и кумулация на знание за тях в широчина и дълбочина;
- систематизиране и обобщаване на фактите;
- изграждане на теория за областта на разглежданите факти;
- разпространение на тази теория върху други факти, изводи и др. и нейната проверка;
- провеждане на емпирични изследвания на създадена теория;
- окончателно формулиране на природата и съдържанието на новата теория и др.

Четвъртият момент е свързан с оценяване на съотносителността между обслужващите реквизити на всяко изследване - от една страна, тема, цел, задачи и предмет и от друга, формулираните хипотези. В научното търсене е налице взаимно проникване и допълване между тези негови задължителни елементи - всяко противоречие е несъмнена грешка и дебалансира изследователския процес.

Работната хипотеза акумулира в себе си главния фокус на изследването. Тя е основната идея, "дъждоносният облак" на изследователския процес. В този смисъл хипотезата/ите/ трябва да бъде съотносителна с темата на проучването. Целта, задачите и възприетите методи на изследването показват начина на организация на творческия процес, т.е. технологията за доказването или

отхвърлянето на хипотезите. Изобщо веригата "обект-тема-предмет-хипотеза-цел-задачи-методи" в аспекта на тяхната съвместимост е ахилесовият лост за търсене от рецензента на противоречие в логиката на изследователя, на неаргументираност на представените от него работни хипотези.

Оценяване на релацията "анализ-результати"

Тъй като докторантската защита е най-представителното оценъчно поле (едновременно оценяване от рецензенти и членове на научния съвет) за качеството на научното изследване, привеждаме *основни изисквания* на Научната комисия по икономически науки при ВАК към рецензентите на изследванията:³

1. Идентифициране от опонента на ясно формулирана в дисертацията тема (проблем), цел, задачи и хипотези.

2. Доказателства за познаване на литературата и постиженията в конкретното научно направление, в т. ч. ясно открити нерешени или частично решени проблеми.

3. Систематизация и критично осмисляне на съществуващи научни тези и заемане от докторанта на аргументирана позиция.

4. Самостоятелно проведено научно изследване.

5. Правилно интерпретиране на получените резултати, оформени разбираемо, логично и прецизно.

Към оценката на научната стойност на дисертацията опонентът доказва наличието на евентуално следните разновидности приноси:⁴

А) Допълнение към съществуваща теория и методология, повишаваща нейната валидност или разширяване полето на нейното приложение.

Б) Разработване на нов метод или усъвършенстване на известни методи за решаване на конкретния проблем.

В) Приложение на съществуващата теория и методология за решаване, обяснение и анализ на конкретни проблеми или процеси с формулиране на изводи и препоръки.

Г) Приложение на съществуващите методи за решаване на конкретен икономически въпрос с формулиране на изводи и препоръки към управленската практика.

Д) Обогатяване, потвърждаване, оспорване или прецизиране на отделни страни на икономическата теория, в т. ч. постигнати и чрез експериментална изследователска дейност.

В по пространствена форма допълнената и обогатена система на изискванията, като цялостната оценъчна платформа, е показана на табл. 2.

³ Препоръчителни научни и иконометрични показатели. С., ВАК. Научна комисия по икономически науки, 2001, с. 2.

⁴ Пак там.

Таблица 2

Оценъчна решетка на изследователския продукт

№	Вид на иновирания продукт	Констатиран прираст (дивергенция) в параметрите на иновирания продукт след извършеното изследване								Ефект от генерираните резултати				
		А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	К	Л	М	Н
1.1.	Идея													
22.	Проблем													
33.	Факт													
44.	Аргумент													
55.	Категория													
66.	Понятие													
77.	Теория													
88.	Аксиома													
99.	Явление													
110.	Процес													
111.	Закономерност													
112.	Принцип													
113.	Закон													
114.	Изобретение													
115.	Свойство													
116.	Подход													
117.	Метод													
118.	Методика													
119.	Стандарт													
220.	Технология /схема/													
221.	Модел													
222.	Концепция													
223.	Програма (препоръки)													
224.	Други													

Легенда: А) Обогаляване (допълване); Б) Потвърждаване (аргументиране); В) Оспорване (научно обяснение); Г) Прецизиране (усъвършенстване); Д) Създаване на нов продукт; Е) Приспособяване (трансфериране); Ж) Идентифициране; З) Категоризиране (унифициране, структуриране); И) Дефиниране; К) Научно значение на приноса; Л) Приложно значение и форми на внедряване; М) Социален и икономически ефект от внедряването; Н) Перспективи за бъдещи изследвания.

Предложената оценъчна решетка позволява в рецензията да се въведат следните моменти:

- определящ иновирен продукт (а не творчески носител, какъвто е статията, студията, научното съобщение и др.) на изследването (изследователя) - показани като 24 примерни феномена;
- приоритети в творческите приноси - индикатори от А до И;
- определящ реквизит на приложното значение на изследването - индикатори от К до Н;
- релации между тези три групи индикатори в смисъл: творческия продукт като функция на творческите операции; идентифицираното значение на приноса като функция на творческите продукти; вид приложно значение като функция на творческите операции и др.

За да се избегне възможността за грешки при дефинирането на приносите, е препоръчително рецензентите да си отговорят априори на някои въпроси (табл. 3).

Таблица 3

Идентифициране на приносите в докторантския труд

№	Какви са досегашните решения в литературата и практиката по изследвания въпрос?	Какви са решенията на изследователя?	Какво е новото?	Какъв е видът (продуктът) на новото - теория, потвърждаване на факти, методика и др.?
1.				
2.				
N.				

Въпросното разпознаване може да се допълни и от търсенето на съответствие⁵ между поставени задачи на изследването, направени изводи и формулирани приноси (табл. 4).

Таблица 4

Съответствие между задачи, изводи и приноси в изследователския труд

№	Задачи на изследването	Генерирани изводи по решението на отделната задача	Композирани приноси
1.			
2.			
N.			

⁵ Ангел Смрикаров предлага интересна и много полезна система за идентификация на приносите и в същото време постигане на съответствие между тях, изводите и задачите. Вж. Тасев, Г. и др. Законова база и структура на дисертационния труд. Русе, РУ "Ангел Кънчев", 2002, с. 31.

Подобен подход е продуктивен - чрез него се идентифицира не само какво е постигнато, но е и с обучително-обобщаващо значение за качеството на предлаганата рецензия. Той портретира извършеното от автора в полето на приносната конкретика

Негативни страни на изследователския процес

Рецензирането е средство за елиминиране на отрицателното в изследванията и пресичане на сивия поток. Тъй като най-регулярната форма на идентифицирането на пропуските са рецензиите на докторантски изследвания, предлагаме някои най-общии оценки на този процес.⁶

Несполучливо формулиране на темата

Обектът на изследването не може да бъде тема на дисертацията. Нейното заглавие трябва да съдържа конкретния проблем и в имплицитна форма да е вградена основната авторова теза.

Истинските възможности на докторанта могат да бъдат демонстрирани само при добре формулирана тема.

Не бива да се забравя, че тя трябва да е: *първо*, функция на предмета и тезата, *второ*, да акцентира и върху последиците, *трето*, да уточни пространствените и времевите граници на анализа (къде, кога?).

Недостатъчно познаване на изследванията по темата

Понякога в дисертацията *липсва критичен анализ на степента на разработеност на проблема в литературата* и инвентаризиране, *първо*, на нерешените, частично решените и погрешно решените въпроси, *второ*, на решенията, които не задоволяват поради промяна във външната среда.

Този пропуск може да се отстрани, ако докторантът предварително генерира отговор на посочените в табл. 5 въпроси.

Таблица 5

Критична решетка на проблемното поле

Проблем	От кога, кога, къде, как?					
	Решен	Нерешен	Частично решен	Погрешно решен	Спорен	Модифициран от условията

⁶ При разработването на тази част са използвани редица моменти от: За дисертациите и авторефератите (становище на научната комисия). С., ВАК, 2003, с. 1-11; Плагиатството (становище на научната комисия). С., ВАК, 2001, с.1-11; рецензии на докторантски дисертации и някои практически наблюдения на автора на статията.

Критичният анализ на досегашните решения (организацията на незнанието) е задължителен елемент на всяко изследване. На негова основа трябва да се изведе потребността от нови решения. В същото време този анализ позволява по-правилното дефиниране на темата и нейната значимост. Той е с огромна важност за определяне на целите и задачите на изследването.

Не бива да се забравя, че критичният анализ позволява още да се:

- очертае границата между познатото и непознатото;
- портретира проблемното поле на анализа;
- дефинират (уточнят) темата, целите и задачите;
- избере подходяща методология и методика на изследването и изложението;
- формулират правилно възприетите ограничения в анализа;
- набележат стъпките напред в анализа;
- осъществява приемственост между направеното и нужното в анализирането и развитието на предметната област на дисертационния труд.

Подценяване на научно-методическата постановка на въпроса

Общото в този клас недостатъци се отнасят до: *първо*, парадигматичната ориентация на автора и концептуализиране на проблематиката; *второ*, избора и поддържането на методологическата рамка на анализа.

Не са редки случаите, когато разработваните дисертации са без ясно формулирана и защитена докрай концепция. Мястото на автора обикновено се губи, начинът на изложението е описателен, без ясно открояване на изследователската позиция, което показва, че не е вникнато достатъчно дълбоко в изследователското пространство.

В същото време рамката на методологическия избор (познавателно-нормативна, логико-емпирична, дисциплинарно-интердисциплинарна, микро-макроикономическа, историческа и надисторическа и други възможни възприети подходи на анализа) не е достатъчно точно отграничена. Това трябва да се дефинира в увода на изследването и да се съблюдава в анализа и изложението.

Недостатъчни новости

Дисертацията трябва да съдържа приноси моменти, новости за теорията и практиката. Те ще бъдат израз на ерудираността на докторанта, степента на владение от него на предмета на дисертацията, качеството на извършения анализ и др. Евантуалните приноси, които се изискват, могат да се формулират по различни начини (част от тях бяха предмет на анализа на изискванията към рецензиите). В общ план те се отнасят до: нови доводи в подкрепа на известна теза; ново тълкуване на известни факти; нова постановка на познати въпроси; ново виждане по стар проблем и др.

Възможности за усъвършенстване комплексното оценяване на качеството...

Необходимо е докторантът самостоятелно да определи *прогресивността* на своите решения по следните критерии:⁷

- пълнота на предлаганите решения - изцяло или частично решава проблема;
- поставяне, уточняване, конкретизиране, систематизиране на проблема;
- отстраняване на грешки и противоречия в предходни решения;
- откриване на нови, необяснени съществени факти, натрупване на ново знание за тях в дълбочина и широчина;
- генериране на знания, които могат да бъдат включени в решаването на бъдещи проблеми, като върху тяхна основа да се изградят нови хипотези;
- създаване на решения, полезни за по-голям кръг потребители, в т. ч. и от други системи.

Това са също част от критериите, по които ще бъде оценявано научното изследване, и авторът трябва да си дава сметка за това.

Недефинирани и погрешно представени хипотези

В някои дисертации основната хипотеза (или група хипотези) е недефинирана или погрешно представена. Това е съществен пропуск, тъй като хипотезата е основното внушение, носещата конструкция на изследването, защитаването и твърдението. Липсата на хипотеза (респ. теза) слага автоматично знак на равенство между дисертацията и класическа дипломна работа.

Напълно неприемливо е хипотезата да се дефинира като задача: "да изясня", "да анализирам", "за се докаже необходимостта" и т.н. Хипотезата е нещо свършено друго и тя, заедно с останалите реквизити, характеризира *познавателната решетка* на изследователския проект. Как тогава ще бъде защитена дисертацията, при положение, че в нея няма дефинирана и доказана теза, т.е. при написването ѝ в ползрението на докторанта не е имало никаква предварителна обединяваща идея?

Слабости в композицията на изследването

Съществена слабост е композицията на разработката. Малко са открити като внушение и като императив трите елемента на всяка разработка: *завръзката* - извеждане на проблема; *кулминацията* - разгърнатото представяне на проблема и *развързката* - формулиране на многоаспектни решения и обобщен тезис с изход към теорията и практиката.

В изследването трябва да доминира не констативно-аналитичният, а преди всичко оценъчният подход, с което ще се създадат предпоставки за докосване до нови факти, нови решения, нови обобщения, нови препоръки и т.н.

Анализът в труда невинно се базира на основните изисквания:

- да бъде логически свързан;

⁷ Майданов, А. Цит. съч., с. 38-41.

- да няма повторения, а текстът последователно да се допълва;
- отделните елементи на изследването да се отнасят като цяло към част: тема-глава, глава-параграф и т.н.;
- наименованието на дисертацията да не бъде едновременно и заглавие на глава, а последното - и на параграф.

Стилови и други пропуски

Съществени са слабостите от по-конкретен характер:⁸

а) недостатъчно прецизирани понятия - често се използват такива от различни школи, например производителни сили (категория на марксистката школа) и производствени фактори (категория на неокласическата школа);

б) некоректно и неправилно цитиране;

в) в използваната литература се включват произведения, които нямат нищо общо с темата, в какъвто и неин ракурс да се разглежда това;

г) липсват доказателства за методологията и методиката на проучването, за извършените емпирични експерименти, организираните социологически проучвания, анкети, експертни оценки и др. А тези моменти са същностни и придават на дисертацията завършеност и практическа насоченост;

д) недостатъчно внимание се обръща на въведението, заключението и езиковата редакция на материала. Интересни и много полезни тези, които са представени в незадоволителна езикова форма, създават неприятно впечатление и са белег на ниска култура на докторанта.

Опонентите "проверяват" дисертационния труд и по стиловите му характеристики:

- точност, яснота, лаконичност и краткост на изказа;
- деловитост и строгост в описването на явленията и процесите;
- образност и изразителност на средствата, колоритност и убедителност на научната реч;
- строга последователност на изложението, неизменност в изходните теоретични позиции и др.

Това налага неизбежна научна и стилова редакция на изследването;

е) съществена слабост са наличните понякога черти на *плагиатство* в представения труд.

Плагиатството е кражба на интелектуална собственост, нарушение на Закона за авторското право и сродните му права. По смисъла на Закона за научните степени и научните звания то е *професионална измама*.

Идентификацията на този феномен се свързва със заимстване на идеи, мисли, текстове, графики, схеми, таблици, формули от други автори, без това да е изрично упоменато.

⁸ Относно изискванията за стил, оформяне на илюстрации и таблици, формули, приложения и т.н. вж. *Тасев, Г. и др.* Цит. съч., с. 119-137.

Възможности за усъвършенстване комплексното оценяване на качеството...

Картата⁹ на възможното антиплагиатство (на добрата практика според Висшата атестационна комисия) е показана на табл. 6.

Таблица 6

Режим на коректно цитиране

Вид знания	Коректно използване
Знания, общопознати на академичните среди	Не се посочва източникът
Знания, които не са широко известни	Ако е в учебник или методическо пособие – може да не се посочва източникът Ако е в друга научна разработка – непременно се посочва източникът
Ползване на идеи, мисли, технология на изследване, резултати и др.	Непременно се посочва източникът
Ползване на откъси, мисли, идеи, графики от конкретен източник	Посочва се източникът

Плагиатството е вредно явление и с него трябва да се води непрестанна и открита битка. В този смисъл докторантите трябва да съблюдават моралните изисквания към всеки изследователски процес.

*

Представеният анализ на оценяването на изследователски проект с икономическа тематика е опит за осмисляне на познатите на автора теоретични решения по този въпрос от литературата и практическата работа по защита на дисертации.

Изкушението за паралелното анализиране на поведението на рецензент и изследовател произтича от отговорността на експерта-оценител пред науката и себе си. Чрез своето поведение той доказва:

1. Потенциала си от натрупани знания по теория и методология на научното творчество и възможностите за тяхното прилагане по отношение на оценяването на чуждо, близко до неговото изследователско поле, произведение.

2. Аналитичните си способности, които са достигнали до степен за генериране на сравнителни обобщения и препоръки - владееене на методите на научните изследвания в конкретната област и по конкретния въпрос.

3. Възможностите да уважи чуждото мнение, да генерира аргументирани оценки и препоръки.

Неговите твърдения биха били по-надеждни, ако от изследователите се изисква допълнителна информация относно техните приноси - например попълване на табл. 3, 4 и 5.

Само така ще се типологизират дейностите по одит на научните изследвания и ще се търсят постоянно реални пътища за повишаване на качеството им.

21.XII.2004 г.

⁹ Вж. Плагиатството..., с. 5.